

Ljuset, havet, en möjlig frihet

Tankar om Lars Englunds lyrik

”DET VORE TRAGISKT OM DENNE utsökte lyriker skulle skymmas bort; inte minst därför, att hans verk på ett intressant sätt kompletterar bilden av det omskrivna svenska litterära fyrtioalet”, skriver poeten Bengt Emil Johnson i ett opublicerat manus som troligen är från 1950-talet. Där närläser han några av Lars Englunds dikter och betonar särskilt deras musikalitet i vid mening.¹ Dessvärre är det nog så att denne lyriker riskerar att glömmas bort. Den här essän vill påminna om hans lyriska gärning, så att fler blir intresserade av att läsa hans kortdikter.

I sin samtid var Englund en välkänd kulturpersonlighet som ofta fick goda recensioner. Så här skrev exempelvis Johannes Edfelt om samlingen *Hand, fågel* från 1946: ”Det är Lars Englunds ambition att fånga det förbiglidande nuet och avpressa det all dess doft och ton och timbre, och han lyckas förmedla intrycket av de bräddade sekundernas vibrerande liv.”² Vem var han då, denne lyriker som inte minst av många kritiker sågs som en av den svenska kortdiktens mästare?³

Englund föddes 1917 i Stockholm av finlandssvenska föräldrar.

1. Bengt Emil Johnson, *Juni medicinman. (Om Lars Englund som besvärjelselyriker)*, Acc 2018/7:2:6, Bengt Emil Johnsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.
2. Johannes Edfelt, ”Ny lyrik”, *Dagens Nyheter* 14/10 1946.
3. Staffan Björck berömmar diktsamlingen *Stark dagg* i en samlingsrecension i *Arbetet* 4/12 1943: ”Överallt stöter man på utsökta valörer, både språkliga och sakliga, vidare nya och överrumplande bilder och en förtrogenhet med naturens sprödaste livstecken.” Mot slutet av recensionen konstaterar han att ”det är för litet sagt att Lars Englund ger löften. Han är en färdig skald, en riktig skald”. Erik Lindegren var också bland dem som uttryckte stor uppskattning av Englunds förmåga. Se exempelvis en recension av samlingen *Hand, fågel* i *Stockholms-Tidningen* 10/10 1946.

Fadern, Frithiof Englund, var född i Helsingfors 1879 och modern Marie-Louise, född Tujulin 1881, var från Vasa. Själv tog han studentexamen 1936 och blev filosofie kandidat vid Stockholms högskola 1944. År 1958 gifte han sig med Ennie Johanson från Bjurholm.⁴ Han verkade också som folkhögskollärare på olika platser, bland annat på Grundtvigs Højskole Frederiksborg i danska Hillerød vid tiden för den tyska ockupationen 1940. Den längsta perioden, 1948–1959, arbetade han i Vindeln, Västerbotten. Hans liv fick ett alldeles för tidigt slut i juli 1959, då han omkom i en trafikolycka.⁵

Englund debuterade i bokform 1941 med diktsamlingen *Säg du*, som till stor del hade skrivits redan under 1930-talet. Ytterligare fyra diktsamlingar skulle följa, däribland den postumt utgivna *Rå* från 1961. En urvalsvolym med hans naturdikter, *Bränning av ljus*, utkom 1954. Han var dessutom redaktör för tre antologier med urval av olika svenskspråkiga författares dikter, främst i det korta formatet, samt för en volym med egna tolkningar av japansk lyrik från flera sekler.⁶

EN ROMANTISK MODERNIST

Lars Englund var alltså litterärt verksam under 1940- och 50-tal. I svensk litteraturhistorieskrivning har skillnaderna mellan de två decenniernas lyrik betonats på likheternas bekostnad. Det tidiga 40-talets beredskapsdikter i en hotfull tid med krig i grannländerna efterträddes snart av en radikal modernistisk diktning, och ord som formexperiment och ångest blev centrala när de tongivande poeterna

4. Se Per Ove Ohlsons opublicerade licentiatavhandling *Lars Englund. Liv och dikt* från 1968, kapitel 1. Manuskriptet utgör en självständig del av hans arkiv med material rörande Lars Englund, Acc 2010/31:1, Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

5. Om man inte har tillgång till Ohlsons material, så ger även Lennart Frick en kort sammanfattning av Englunds liv och verk i ett efterord, ”Om Lars Englund”, i den långt senare utgivna urvalsvolymen *Snö i juni*, Stockholm: Fripress 1986, s. 132–142. Frick står också för dikturvalet. Här finns även ett antal tidigare opublicerade dikter ur klipp- och arbetsböcker.

6. Böckerna han redigerade var *Harsyra, klockljung: Hundra år svensk kortdikt*, Stockholm: Kooperativa Förbundets Bokförlag 1949, *Japansk lyrik för tusen år sedan – fritt tolkad av Lars Englund*, Stockholm: LTs förlag 1953, *Havslyrik från ett halvsekel*, Stockholm: LTs förlag 1956, samt *Tre kortdiktens klassiker*, Stockholm: LTs förlag 1959.

skulle beskrivas. Enligt Sverker Göransson är ”inriktningen mot existentiella frågeställningar, mot det universella och allmängiltiga, och ett motsvarande avståndstagande från det alltför subjektiva, tillfälliga och privata” utmärkande för decenniets lyrik.⁷ Dessutom har de tongivande författarna ”känslan av att arbeta inom en experimentets tradition”, menar han.⁸

50-talets poeter har däremot uppfattats som tillbakablickande i viss mening och öppna för en mer romantisk, personlig poesi. Göran Printz-Påhlson tar upp 50-talsförfattarnas kritik mot det föregående decenniet: ”50-talets poeter har de mest skiftande och motsägande föreställningar om vad revolten gäller: ’estheticismen’ eller det sociala engagemanget, dunkelheten eller bristen på ’djupandliga’ perspektiv.”⁹ Han ser dock att romantiken och ”symbolismen i vidare mening” är bestämmande för poesin så långt han kan överblicka av 1900-talet. Det innebär att dikten ”måste vara ett uttryck för en personlighet och att den måste vara medveten om sig själv, dvs. experimenterande”.¹⁰

Det finns fler än Printz-Påhlson som har svårt att se fördelarna med att tydligt avgränsa romantik från modernism när det gäller synen på tidens diktning. Bengt Hallgren är en av dem, och han kommenterar även åsikterna om Lars Englund i relation till andra författare i hans samtid. Englund placerades ”vanligen in bland de bättre 40-talisterna”, skriver han, innan han fortsätter:

Men här och där sågs han nog också över axeln, kanske därför att han hade en otidsenlig, 1800-talsromantisk kristen livssyn, och därför att han envisades med att hålla fast vid det lilla formatet i sin lyrik.¹¹

7. Sverker Göransson, ”Vad var fyrtyotalismen?”, Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen, band V. Modernister och arbetardiktare 1920–1950*, Stockholm: Bonnier Alba 1989, s. 223.

8. *Ibid.*, s. 224.

9. Göran Printz-Påhlson, ”Romantikerns val. Försök mot en distinktion och ett alternativ”, Göran Printz-Påhlson, *Solen i spegeln: Essäer om lyrisk modernism*, Stockholm: Bonniers 1996 [1958], s. 244.

10. Göran Printz-Påhlson, ”Solen i spegeln”, Göran Printz-Påhlson, *Solen i spegeln: Essäer om lyrisk modernism*, Stockholm: Bonniers 1996 [1958], s. 19.

11. Bengt Hallgren, ”Lars Englund – Ijusets skald”, *Perspektiv: Tidskrift för kulturdebatt*, september 1960, s. 304.

Hallgren tillägger att Englund kom ”örättvist i bakgrunden” även under 50-talet.

Englund har själv kommenterat vad han saknat i 40-talets tongivande poesi:

Fyrtioalet, detta omstridda decennium vi just lämnat bakom oss, tycks mig på många sätt besläktat med 1880-talet – på gott och ont. Samma medvetna utåtvändhet: intellektualistiskt, tidsmedvetet, antiromantiskt. Gärna en smula fränt och mörkt i tonen, också inom lyriken. Befriande fränt, stundom tryckande mörkt.¹²

Citatet visar hans egen ovilja att se allt i svart eller vitt – han medverkade vid ett flertal tillfällen i tidskriften *40-tal*, och är ingalunda bara ljusets diktare. För att skildringar av det befriande ljuset ska kännas trovärdiga måste poeten ha egen erfarenhet av det mörka. Ångesten är naturligtvis inte bara förbehållen 40-talets tidsdiktare. Det finns ett flertal dikter i Englunds produktion som visar att han har personlig erfarenhet av svåra stunder, och världskrigets mörker speglas också i ett antal dikter. Lennart Frick menar att Englund envetet försökte besvärja sin ångest ”genom att programmatiskt hänge sig åt de korta ögonblicken av frihet” från den, bland annat genom att ”stiga in i och avlyssna tystnaden”.¹³ Det skulle vara alldeles fel att se honom enbart som en världsfrånvärd romantiker, som bara skriver om ljusa morgnar, havsvyer, blommande hägg eller stämningsfulla skymningsstunder.

Englund har tillgodogjort sig många av modernismens landvinningar avseende form, exempelvis hur rytm, funktionella upprepningar och djärva radbrytningar medverkar till att stryka under det semantiska innehållet. Däremot får radikala formexperiment hos honom inget egenvärde som protest mot tidigare traditioner. Han är en modernist utan proklamationer, som kan tillgodogöra sig det han behöver från tidigare djärvare kollegor. Han är också en poet som kan vara mycket personlig i sitt uttryck. Per Ove Ohlson refererar förresten en passage ur ett brev till Gunnar Björling från 1947, där Englund skriver ”att

12. Lars Englund, ”Nytt 90-tal. Önskeslinga i Frödingsdiktens marginal”, *Dagens Nyheter* 11/5 1951.

13. Frick, ”Om Lars Englund”, s. 137.

Bengt Anderberg och han själv [Englund] bildar ett slags brygga över till djärvare modernister".¹⁴ Det ligger en hel del i detta.

ÅLÄNSK NATUR OCH NÅGRA FINLANDSSVENSKA
FÖRFATTARKONTAKTER

Kontakterna med finlandssvenska författare var viktiga för Englund och ganska många dikter är faktiskt tillägnade kollegor från andra sidan Östersjön. I antologin *Havslyrik från ett halvsekel* gav han utrymme åt en i sammanhanget stor andel finlandssvenska poeter. Själv har han gärna berättat om den stora betydelse som särskilt den åländska naturen haft för honom, såväl på ett personligt plan som för hans ordkonst. Så här uttryckte han sig i en liten intervju i *Uppsala Nya Tidning* 1946:

Jo, jag skulle vilja tolka naturen, den åländska naturen. Inifrån. Mitt fäderneblod och mina barndomssomrar har jag från havskanten där. Fjärdar, segel, blå luft. Citronfjärilar, skriande måsar, Primula farinosa, men tyvärr inga popplar. På ett förtätrat, andhämtat sätt ville jag fånga det av skönhet, det av friskhet därute. Jag vore glad om jag kunde få fram inte blott något realistiskt levande, utan något så romantiskt som "landets själ", den hemlighetsfulla enheten. I vilken sommaren göms, i vilken vi och allting vilar. En sak till. Intensivt har jag ibland känt: att det gäller inte på oss (det här kan teologer bäst förstå), men tonvikten ligger på något objektivt, större än vi.¹⁵

Flera år senare skrev han en artikel i *Dagens Nyheter* där han tog upp betydelsen av några barndomssomrar i närheten av Mariehamn. Framför allt är det en för honom avgörande, speciell ljusupplevelse en tidig morgon han berättar om:

14. Ohlson, *Lars Englund, liv och dikt*, s. 225. Material rörande Lars Englund, Acc 2010/31:1, Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

15. Englund citerad i Per Erik Wahlund (signaturen P.E.W.), "Tryckt och otryckt", *Uppsala Nya Tidning* 14/12 1946.

Det är mycket tidig morgon, tidigt tjugotal – och det är tidig juni. Vi stiger upp för att möta min älskade farbror ”Lutti”, som skall komma med Finlandsbåten redan vid tretiden. Jag har tiggat mig till att få följa med, trots att snälla barn borde sova vid det klockslaget. Jag får lite mjölk i köket, jag är tyst, inte riktigt vaken än. De stora ger sig i väg, men jag är sen som vanligt, det är alltid så mycket jag skall plocka med. Till sist springer jag ändå ut. Kallt i luften, klart. Strax innan jag hunnit till grindöppningen [...] då faller solljuset plötsligt, överväldigande in i mina sömniga ögon. [...] Och jag står lamslagen, med händerna tunga. Så brant, mäktig sol hade jag aldrig sett, har jag aldrig sedan sett. Skall jag aldrig se? [...] Det ljuset är inte av denna världen, det ger kraft att orka leva, trots allt. Ständigt nynnade jag om detta, eller rättare – nynnade det i mig. Hälften av alla fjärilsdikter jag har på mitt samvete handlar egentligen om denna centrala barndomsupplevelse. [...] Mina ögon törstar efter ljus. Under gråa, långsamma, mörka dagar längtar vi alla fram mot detta. Ty våra ögon törstar till ljus.¹⁶

Den tidiga morgonens sneda ljus över ett hav som sträcker sig bort mot horisonten, och känslan av den krispigt kylslagna fräschören innan solen hunnit värma upp landskapet, är något av en grundscen i Englunds författarskap. Att fånga det snabbt övergående, det som svinner, är centralt för honom, samtidigt som han är öppen för en möjlig transcendens som riskerar att förringas eller förgrovas om den artikuleras. Det gäller att inte prata sönder de benådade ögonblicken. Det vanliga svenska sommarljuset blir aldrig något överjordiskt, men möjligheten tycks momentant finnas där.

Englund är en poet som hyllar kortdikten, ja fragmentet i egen rätt. I en artikel i tidskriften *40-tal* uttrycker han sig så här: ”Bara ett ögonblick har doften sin friskhet. Nattfjärilen i lyktstrimman en sekund – och förbi. Man minns det dock.”¹⁷ I samma text försvarar han skissens egenvärde: ”Att säga bara en skiss, bara ett anslag är ungefär som att tala om bara en oljemålning eller bara ett epos.”¹⁸ I en annan artikel ett par år senare prisar han lyrikens sinnlighet i vid mening,

16. Lars Englund, ”Minne av ljus”, *Dagens Nyheter* 25/7 1954.

17. L.E. (Lars Englund), ”Onda anslag mot lätta”, *40-tal*, 1945:1, s. 28.

18. Ibid.

samtidigt som han säger sig sakna ”konkretion, assonans och rytm” i många samtidsdikter.¹⁹ ”Att vår lyrik saknar hemlighetens dimension kan djupast bero på att vi saknar tro”, tillägger han.²⁰

Hans egna preferenser framkommer ofta när han kommenterar andras dikter. I en artikel i *40-tal* från 1944 presenterar han kortfattat fyra finlandssvenska poeter, Solveig von Schoultz, Liv Tegengren, Karin Mandelstam och Ulla Olin, och konstaterar att ”på många sidor möter läsaren en betvingande upplevelse av vår nordiska naturs kraft till läkedom – vikarnas glittrande sälda, smultronens arom, smörblommornas oransonerade gyllenljus!”²¹ När det gäller von Schoultz anser han att det är ”för hennes mogna, hemlighetsfullt lyckliga sommardikter som man är henne mest tack skyldig”.²² Mandelstam ”har skrivit flera charmfulla dikter, genomlysta av ett vitt befriande ljus”, skriver han,²³ medan Olins ”bästa finns i naturlyriken, som kan ha en kärv och frisk ton. Det är blåst över hennes landskap”.²⁴

Englund var också en flitig brevskrivare, och flera av adressaterna var just finlandssvenska vänner eller kollegor. Här ska bara ges några få exempel ur hans korrespondens. Både Rabbe Enckell och Gunnar Björling var viktiga inspirationskällor för honom.²⁵ Ett flertal brev från Björling har bevarats. I maj 1945 berömmar Björling sin svenske kollega och skriver: ”Du kan radindela på ett sätt som överraskar mig, även när det gäller rätt aforistiska ting. Och utan att det blir prosa i versrader.”²⁶ I juni samma år tackar Björling för artiklar och brev, och skriver: ”Martinson skall jag observera. Conradson kan jag beundra, det finns hos Almqvist och den Vilhelm Ekelund vi en gång

19. Lars Englund, ”Lyrik, besvärjelse”, *40-tal*, 1947:2, s. 79.

20. *Ibid.*, s. 80.

21. Lars Englund, ”Kvinnlig diktarfalang i Finland”, *40-tal*, 1944:1, s. 18.

22. *Ibid.*

23. *Ibid.*, s. 19.

24. *Ibid.*, s. 20.

25. Per Ove Ohlson skriver i sitt avhandlingsmanus, *Lars Englund, liv och dikt*, s. 26, att Englund hade ett tidigt intresse för finlandssvensk modernism. Det visade sig bland annat genom ett enskilt skolarbete i modersmålet läsåret 1934–35. Se Material rörande Lars Englund, Acc 2010/31:1, Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

26. Gunnar Björling till Lars Englund, 4/5 1945, Acc 2010/31:4, Brev till och från Lars Englund (kopior), Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

fick läsa något i denna stil.”²⁷ Englund hade nämligen genom några artiklar bidragit till att Ivar Conradson återupptäcktes som poet efter många års tystnad och glömska.²⁸ Björling ser alltså likheter mellan Conradson, dennes samtida Ekelund och föregångaren Almqvist. I ett annat brev ett drygt år senare skriver Björling om den undanskymde Conradson: ”Och denna skald – det är nog att ha levat, när man gjort detta – och han är bortglömd! En stor religiös diktare, en naturpoet. Och fantasieggat ordval, en broder till Almqvist.” Han tillägger: ”Jag har pratat med Rabbe om Conradson. Han är mycket intresserad.”²⁹ Englund skrev också en hel del till Hagar Olsson.³⁰

En dikt som har en speciell ”kringhistoria” är ”Till en diktare” från samlingen *Stark dagg* (1943). Den diktare som avses är Jarl Hemmer.

Havet är brinnande ljust och som vanligt
vattnet blommar
i vikarnas kupade händer.
Vänd dig ifrån dig själv och din synd
och dogmer och ångest. Vänd dig mot havet!

27. Gunnar Björling till Lars Englund, 27/6 1945, Acc 2010/31:4, Brev till och från Lars Englund (kopior), Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

28. 8/7 1944 publicerade Englund artikeln ”En glömd skald” i *Aftontidningen*. Den trycktes om i samma tidning 10/4 1950 sedan Conradson fått ett stipendium från boklotteriet. Den har då rubriken ”Upprättelse åt glömd skald”. En annan viktig artikel är ”Två särlingar”, *Bonniers Litterära Magasin*, 1948:3, s. 196–200, <http://runeberg.org/blm/1948/0212.html> (hämtad 8/10 2021). Förutom Conradson presenteras här även hans vän Gustaf Otto Adelborg (s. 200).

29. Gunnar Björling till Lars Englund, 25/8 1946, Acc 2010/31:4, Brev till och från Lars Englund (kopior), Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

30. I Ohlsons material finns ett brev från Hagar Olsson till avhandlingsförfattaren 6/9 1966, där hon skriver så här: ”Lars Englund var en underbart fin och förändlig människa, lite frånvarande i världen. Då och då kom det alltid om inte ett brev så ett kort från honom, fastän jag väl knappast skrev till honom.” Se Brev och diverse handlingar rörande Lars Englund, Acc 2010/31:2, Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

Havet är brinnande ljust och som vanligt
vinden blåser
ur himmelens öppnade portar.
Vänd dig ifrån dig själv och din synd
och dogmer och ångest. Vänd dig mot havet!

Till J.H.³¹

Tre av de fem rader som den första strofen består av återkommer alltså i den andra. Upprepningen är ovanligt stark. De två rader som avviker betonar vattnet och vinden, alltså det som tycks bestående i naturen. Dessa grundelement finns där ”som vanligt”, medan människornas tankar och ångest växlar och ibland tycks dominera allt utifrån den enskildes perspektiv. Vikarna beskrivs som ”kupade händer” och himlen har ”öppnade portar”. Det är som om poeten särskilt vill betona att naturen vill ge den receptiva människan det hon har behov av. Läsaren uppmanas att vända sig från de egna ångestpräglade föreställningarna och öppna sig för havsvidderna och blåsten. Det finns en frihet i detta som står i motsats till dogmer och ältande. Det är som om själva upprepningarnas styrka i dikten vill visa naturens eller elementens oföränderlighet och mana läsaren att inte glömma dess gåvor. Naturen är någonting större, och i den vetskapen kan en viss läkedom finnas.

I ett brev till Jarl Hemmer från 1943 utvecklar Englund diktens tankar ytterligare:

I havskanten utanför Mariehamn, där vi har vår sportstuga, skrev jag någongång 1939 den dikt/sid. 29/, som jag har varit fräck nog att dedicera till Er. Bakgrunden: Själv har jag haft en hel del att göra med Oxfordgrupprörelsen; var med i Visby -38. Leddes då in i moraliska kriser, som nog var nyttiga, men i längden alltför pressande. Väl ute ur detta – nu en enkel, vanlig, tigande, lättsinnig kristen – tyckte jag mig se något av samma kris hos Er. Jag tänkte på de ljusa, friska dikterna från Er ungdom – och på hur Ni kanske kunde vända Er mot detta och få hälsa och frihet.

31. Lars Englund, *Stark dagg*, Stockholm: Hugo Gebers förlag 1943, s. 29.

Vända sig mot havet: det kan vara kristendom också i det. ”Nädens hav” – det låter fruktansvärt banalt. Men det är ju så.³²

Englund var alltså under en tid starkt engagerad i den kristna Oxfordgruppörelsen, precis som Hemmer.³³ Rörelsen betonade den personliga tron, och dess sympatisörer samlades ofta i mindre grupper för att diskutera andliga frågor. Utifrån brevets sista rader finns möjligen en dubbelbetydelse även i diktorden ”himmelens öppnade portar”, men först och främst är detta naturligtvis en beskrivning av ett landskap som kan vara läkande. Leif Sjöberg berättar i en artikel i tidskriften *Studiekamraten* 1964 hur han via Ennie Englund fått tillgång till det tackbrev Hemmer skrev efter att han fått sig tillsänt ett exemplar av *Stark dagg*. Det är daterat Eckerö, Åland den 20 november 1943:

Tack för brevet och Era ofta utsökt fina dikter. Jag vänder mig mot havet, även som nu i snöstorm här ute på Ålands västligaste udde, men det finns både brinnande ljusa och avgrundssvarta hav inom människan, och dem kan jag inte stänga ögat för. Lycka till med ”Stark dagg” och måtte Er skugga aldrig förminskas! (kinesiskt ordspråk).³⁴

I följande avsnitt vill jag ge ytterligare några exempel på de många naturdikter Englund skrev. Ofta är de rent deskriptiva, men vissa av dem tycks sträcka sig mot detta som inte är av ”denna världen”. I en kommande bok hoppas jag kunna behandla betydligt fler dikter än de havsdikter som här dominerar. Försommaren är Englunds årstid framför andra, och i hans texter blommar hägg, slån, vildaplar eller lindar. De ljusa blommorna kan sägas motsvara det morgonljus som

32. Englund till Jarl Hemmer, 1943 (osäker datering). Se Acc 2010/31:2, Brev och diverse handlingar rörande Lars Englund, Per Ove Ohlsons arkiv, Handskriftsamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

33. Thomas Ek skriver i sin bok *Ljusets djup: Jarl Hemmer och idyllen*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2013, s. 240, att religionen vid ”slutet av 30-talet och början av 40-talet” tog ”en allt större plats” i Hemmers liv. Han tillägger att ”Guds frånvaro är [...] ett återkommande tema i hans diktning” (s. 262). Någon ljus, förtröstansfull tro verkar han aldrig nå fram till.

34. Jarl Hemmers brev citerat i Leif Sjöberg, ”Lyssnandet i tystnaden. En studie i Lars Englunds lyrik”, *Studiekamraten* 46, 1964:V, s. 85.

soluppgångarna ger. Det finns också några intressanta skymningsstycken i hans produktion. Han söker sig gärna till de timmar då ljuset är på kommande eller avtagande och de stämningskvaliteter dessa kan ge.

NATURBESKRIVNINGAR OCH ETT MÖJLIGT ÖVERSKRIDANDE

De tidiga morgnarna med sol över hav utgör således en viktig grundscen i många av Englunds dikter. En dikt från samlingen *Svala* känns representativ:

Nu i den tunna morgonglansen är fjärden snö
av ljus, och alldeles stilla
Bara långt ute i gattet
– vita att de knappt syns
mot det vita – rör sig en
flock måsar
ljudlöst fladdrande
kålfjärilslikt⁻³⁵

Det vita ljuset som nästan tenderar att stryka ut världen är frekvent i Englunds diktning. Även registreringen av en upplevd stillhet är mycket vanlig. Överklivningen från första till andra raden är effektfull och liknelsen med kålfjärilarna markerar avståndet på ett innovativt sätt, inte minst genom det beskrivna ljudlösa fladdrandet. Känslan av avstånd förstärker snarast intrycket av att man betraktar en tavla. Det är en realistisk morgonbild som tycks vila i sig själv. Det är nog. Beträktaren är närmast återhållsam i sin beskrivning.

Gränsen mellan sömn och uppvaknande gestaltas också i flera dikter, som här.

35. Lars Englund, "Andlöst", *Svala*, Stockholm: LTs förlag 1950, s. 35.

Tunga underbara dyningar bär mig i drömmen
lyftande djupa andetag, svindlande
mjuka fall –
och brämen som sakta bryter sig i mareld och sorl
Tidlöst, tyngdlöst bäras från mörker till mörker
från mörker genom mörkret till mörker
för att vakna i en plötslig bränning
av ljus
– junimorgon, måsskri!³⁶

Versen är metriskt oregelbunden, men rytmen anpassas delvis till det semantiska innehållet. De tre första raderna består av fallande vers som tycks kongenial med dyningars tyngd eller andningens relativa regelbundenhet.³⁷ På rad fyra beskrivs så hur vågorna bryter och då sker en tydlig övergång till stigande vers. I nästa rad sker en återgång till fallande vers, medan dikten slutar mer varierat. Man kan också notera de många ö- och u-asonanserna. Båda upplevs som mörka vokaler, och tillsammans med upprepningarna av ”mörker” och den lätt vaggande rytmen är de väl avpassade för att gestalta sömn. Vid uppvaknandet är de ljusa i-ljuden påfallande. Det är mycket karaktäristiskt för Englund's diktning att han här sammanför motiven havet, ljuset och junimorgonen. Havets dyningar blir nästan identiska med den sovandes andetag, människans in- och utandningar, innan ljusets bränning slår sönder sömnens rike.³⁸

En annan havsdikt, ”Efter stormen”, försöker gestalta svårigheterna i att med ord uttrycka en upplevelses djup:

36. Englund, ”Över djupen”, *Svala*, s. 43.

37. I artikeln ”Lyrik, besvärjelse” i *40-tal*, 1947:2, s. 80, skriver Englund: ”Jag vågar tro att vi ofta skulle vinna på att eftersträva en levande rytm, i släkt med vår andhämtning, med blodets svallvåg”.

38. I Bengt Emil Johnsons tidigare nämnda manus *Juni medicinman*, s. 5–6, kommenteras dikten så här: ”Av stor betydelse är det fonetiska skeendet, som i likhet med det rytmiska är av understrykande art. Man lägger märke till de ymnigt förekommande mjuka, gungande konsonantförbindelserna, som ng- nd- mm -rl- dl- osv. tillsammans med vokalerna där u, y, ä, ö dominerar. Slutet utgör en kontrast mot början.”

Härute ligger tidens timglas över ända:
vit sand och ett glasblått hav!
Stilla. Poppelljuset darrar –
Jag försöker tala, men läpparna likadant –
September
är ett mänskoord
för att stappla denna evighet.³⁹

Staffan Björck konstaterar i en kommentar till dikten, att ”vad poesien kan föda och ge ord åt är andakten inför det utsägliga”.⁴⁰ Angående samma dikt skriver Niklas Schiöler: ”att berätta om det utsägliga förminskar det. Det största kan man möjligen stamma fram.”⁴¹ Känslan av tidlöshet, stillhet och andakt inför det höstliga havet kan inte språket göra rättvisa. Tankstrecken förstärker stillheten. Ordet ”September” ger endast en sorts ram åt allt detta. I övrigt kan läpparna bara vara stilla eller darra som ”poppelljuset”. Språket kan möjligen ringa in något av upplevelsen, men lika lätt kan det trivialisera. Formuleringen att ”tidens timglas” ligger ”över ända” är dock ett lyckat sätt att knyta samman känslan av evighet med synen av den konkreta sandstranden och det glasblå havet. Upplevelsen ligger nära epifanin.

I en dikt som ”Vit extas” finns övertoner av ett annat slag i de grundläggande havsbilderna:

I ögonen fallande
silverglans
från de störtande mäsarnas vingar!
Detta är sinnenas plötsliga enhet: skri och ljus
Ljus, skri!
Blixtlikt klipper tänger av glödgat tenn
brister fågelstrupar gälltigällt –
brinnande snöa
lätta kroppar ner i havet.⁴²

39. Englund, ”Efter stormen”, *Stark dagg*, s. 17.

40. Staffan Björck, ”På evighetens strand”, Magnus von Platen (red.), *Svenska diktanalyser*, Stockholm: Prisma 1965, s. 239.

41. Niklas Schiöler, ”Den svenske japanen”, Niklas Schiöler, *Döden och grodan. Litterära omläsningar*, Stockholm: Carlsson 2010, s. 95.

42. Lars Englund, ”Vit extas”, *Hand, fågel*, Stockholm: Hugo Gebers förlag 1946, s. 27.

Ett antal ord i den här dikten förefaller konnotera något mer än ren deskription. Det är som om Englund via specifika ord och fraser vill fördjupa eller problematisera de rena sinnesintryck som utgör den välbekanta grunden – ljuset, vattnet, måsarnas skrin. Redan den första radens ”I ögonen fallande” tycks vilja peka ut ordet ”fallande” på ett tydligare sätt än det sammanskrivna uttrycket ”iögonfallande”. Detta fallande stryks under och förstärks via ”störtande”, ”skri”, ”klipper”, ”brister”, ”kroppar ner i havet”. Vad är det som gestaltas i denna vita extas? På ytplanet är det naturligtvis en syn- och hörselupplevelse av måsar som dyker och skriar i ljuset över havet. Samtidigt laddas dikten av dessa andra ord som pekar mot det som faller och brister; en sorts dödsaningar mängs in i denna sommarhavsvy. Intrycket förstärks av indraget i de två avslutande raderna. Englund låter radbrytning och typografi förstärka det dikten gestaltar. Är det dessa aningar som också bidrar till den extas titeln talar om? Dikten är ett exempel på det dubbelseende som många av Englunds dikter kan ge upphov till. I modernistisk konst betraktas ofta den klassiska allegorin med viss misstänksamhet. I stället kan texterna laddas med djupbetydelse eller skuggas av symbolik som ändå inte är helt glasklar. Ett flertal exempel finns på hur Englund i detta avseende är modernist. Ytterligare ett exempel på detta utgör dikten ”Mötte en vind?”:

Och jag såg kullar, resande sig
ur dimman
Och jag såg popplar rakna, spjutlikt
– när de drog sig undan, dessa ridåer av regn ...
Och jag hörde inga trastrop
och jag märkte inga droppars fall och inga
mänskors steg.
Och jag mindes, ingenting. Och jag sökte, ingenting.

Men jag mötte en vind⁴³

Som så ofta hos Englund verkar detta vara en enkel dikt om en vardaglig upplevelse i naturen. Den tycks dock växa och överskrida sitt

43. Lars Englund, ”Mötte en vind?”, *Rå*, Stockholm: LTs förlag 1961, s. 91.

sammanhang. Detta har delvis att göra med den lyriska genren och de läsarförväntningar den frammanar. Den amerikanska litteraturvetaren Shira Wolosky konstaterar helt enkelt att ”poesi är språk som alltid betyder något mera”.⁴⁴ Diktjaget beskriver ett landskap som gradvis blir synligt då dimma och regn drar sig undan. Samtidigt finns en sorts andlöshet i själva upplevelsen, något som höjer det vardagliga och får landskapet att nästan strykas ut, trots att vädret beskrivs som upplysnande.⁴⁵ Formen i vid mening förstärker denna känsla. Upprepningen av frasen ”Och jag såg” ger associationer till visionär litteratur; något uppenbarar sig steg för steg för den som bevittnar ett ovanligt skeende. Just orden ”Och jag såg” är frekvent använda i Johannes uppenbarelse.⁴⁶ En visionärs syner är dock oftast dramatiska och högstämda, men så är inte alls fallet här. Det är vanliga landskapsvyer som framträder när dimman och regnet viker. Notera också hur ordet ”inga” upprepas tre gånger på två rader, och ordet ”ingenting” två gånger på samma rad. Den näst sista raden använder också kommatecken effektivt: ”Och jag mindes, ingenting. Och jag sökte, ingenting.” Den lilla paus som skiljetecknet markerar förefaller förstärka intrycket av att diktjaget verkligen försöker minnas och vill söka.

Samtidigt ges möjlighet till en annan läsning: här finns inte utrymme för minnen, och här söks heller ingenting, då ögonblickets intensitet är sig själv nog. Kvar blir en sorts ren upplevelse av stunden. Slutradens ord om mötet med vinden är det enda som fyller den djupa stillheten, det rena ”ingenting”. Notera att slutraden föregås av en blankrad, vilket gör att den lätt kan uppfattas som en sorts

44. Shira Wolosky, *The Art of Poetry: How to Read a Poem*, New York: Oxford University Press 2001, s. 3. ”[p]oetry is language that always means more.” Översättning till svenska: P-YA.

45. Paul H. Fry skriver i sin bok *A Defense of Poetry: Reflections on the Occasion of Writing*, Stanford, California: Stanford University Press 1995, s. 95–96: ”Wordsworth’s ‘opening’, his moment of deepened feeling, is the moment in which he is allowed to see nothing at all”. Han fortsätter: ”that nakedness of being is what transcendence and the blankness of vision, immortality and mortality, have in common”. Även i Englund’s dikt anas alltså en sorts utstrykning av de yttre intrycken, för att röja väg för ett djupare seende.

46. Några exempel: Upp. 5:2, 6:1, 6:12, 10:1. Frasen är återkommande genom hela denna bok, och förekommer i både 1917 års översättning och i *Bibel 2000*.

sammanfattning. Dikt titeln har dock ett frågetecken som inte skrivs ut här. Att titeln lägger till detta frågetecken låter en viss osäkerhet dröja kvar. Om det bara varit känslan av en vanlig vindil hade detta känts onödigt. Diktens successiva nedmontering av de yttre intrycken ger, tillsammans med visionens språkbruk och denna osäkerhet inför vad som verkligen upplevts, möjlighet att tolka skeendet som ett möte av transcendent slag.

I en judisk-kristen tradition knyts Guds ande till en livgivande vind. Exemplet är många. Redan i skapelseberättelsen i Första Mosebok blir detta tydligt. "Och jorden var öde och tom, och mörker var över djupet, och Guds ande svävade över vattnet" står det i 1917 års svenska översättning. I *Bibel 2000* har formuleringen ändrats till "Jorden var öde och tom, djupet täcktes av mörker och en gudsvind svepte fram över vattnet".⁴⁷ När människan sen skapas beskrivs det så här: "Och Herren Gud danade människan av stoft från jorden och inblåste livsande i hennes näsa, och så blev människan en levande varelse."⁴⁸ I Jobs bok läser vi: "Guds ande är det som har gjort mig, den Allsmäktiges fläkt beskär mig liv."⁴⁹ Anden knyts alltså på flera sätt till andning, liv och vind. Ordet "andedräkt" visar också detta. Några ytterligare bestämmningar av diktens starka upplevelse ger dock inte Englund. Öppenheten lämnar mycket utsagt. Dikten tystnar åter inför det som sträcker sig bortom språket.⁵⁰ Kvar blir bara känslan av ögonblickets värde. Det är värt att påpeka att reflektionerna kring en möjlig dubbelbetydelse alls inte reducerar den grundläggande upplevelsen av det konkreta landskapet. Det är just det faktum att poeten känner sig djupt inbegripen i detta landskap som möjliggör den starka upplevelsen.

47. 1 Mos. 1:2.

48. 1 Mos. 2:7, 1917 års översättning, den senaste Englund hade tillgång till.

49. Job 33:4, 1917 års översättning.

50. Upplevelsen av den älskade är ett annat exempel från Englunds diktning på vad som inte alls kan göras rättvisa genom ord. "Detta ditt ansikte/ kan icke sägas" läser vi i Lars Englund, "Detta ditt ansikte", *Hand, fågel*, s. 58. Det skulle kunna uttryckas som att det verkligt viktiga motsätter sig språklig gestaltning.

SLUTORD

I den här essän har inget utrymme getts för analyser av Englund som kärlekslyriker. Det är annars en mycket framträdande del av hans oeuvre. Den allra första dikten i samlingen *Hand, fågel* inleds rentav så här: "Vad var det annat än kärlekslyrik – alltid alltsammans."⁵¹ Kärleken till naturen och den djupa upplevelsen av den är påtaglig. Det är inte heller ovanligt att naturbilder och en älskad kvinnogestalt förstärker varandras närvaro i enskilda gestaltningar. Lennart Frick skriver att samlingen *Rå* utgör "ett djärvt försök att gestalta en religiös förtröstan [...] genom att förena kärleks- och naturlyriken till en mytisk enhet".⁵² Jag tror att det är ett misstag att sortera in hans texter i färdiga fack, som exempelvis naturdikter och kärleksdikter. Vi har redan noterat de övertoner eller möjliga dubbla läsningar som vissa dikter kan inbjuda till. Läsaren av hans texter har mycket att vinna på att bevara sin öppenhet.

Litteraturens konjunkturkänslighet är rätt uppenbar, men det finns ett egenvärde i att uppmärksamma goda författarskap som något oförtjänt hamnat lite utanför och inte anses aktuella. Lars Englunds dikter bör ha förutsättningar att hitta nya läsare även i dag, mer än 60 år efter hans död. Då behovet av djupa upplevelser i naturlandskapets stillhet verkar öka alltmer i ett samhälle med högt uppdrivet tempo, bör många fler få möjlighet att ta del av hans korta texter. De ger allra mest om läsaren är beredd till en koncentrerad, dröjande läsning.

51. Lars Englund, "Tema av blod och ljus", *Hand, fågel*, s. 5.

52. Lennart Frick, "Lars Englund, juni, juli...", *Lyrikvännen*, 1983:6, s. 342. Artikeln publicerades första gången i samma tidskrift 1969.